

Депутаттын
стипендиязы«Сосновый
бор»Барыын-
Хемчик,
Улуг-Хем
кожууннар
тиилээн

№ 68 (18495)

1925 чылдың
август 31-де үнүп эгелээн

http://shyn.ru

shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

Садар өртээ хостуг

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

2014
чылдың
июнь
5
четверг

Тываның Баштыңының ажил-албаны

ҮРЕЛИИШКИННЕР ЧОК, АЖЫГЛААРЫНГА БЕЛЕН

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Россия-ның Камгалал яамызындан келген тускай техниканы болгаш дериг-херекселдерни республиканың организацияларында болгаш бүдүрүлгелеринде канчаар ажыглап турарын хынап көргөн.

Тываның Баштыңы хамыкты журналь ХК болгаш ОБ агентилелинге барган. Тускай техниканы шыгжап кадагалаан соонда ажылдаар шынарын хынаарын база ону ажылдадырын техниканы алган кижилер бүрүзүгө бүдүн чартык ай бурунгаар даандырган дээрзин сагындыраал. Агентилелдин директору Шолбан-оол Чанзан машина болгаш дериг-херексел бүрүзү ажылдап турар, ону үрмек септелге соонда ажыглап болур деп чугаалаан.

Шолбан Кара-оолдун негелдезин езугаар чыскаап тургускан техникадан агентилелдин төлээлери ППУ-1600 деп парогенератор-биле, агаар чыгыштар УМП-400 деп херексел-биле ону таныштырган. Оларны

ЧКА-ның объектилеринге үрелиишкин үнер болза, дарый ажыглап болур. Ол ыш-каш КамАЗ шассизинге салыр дизельдиг электростанцияны, дугуйлар кырында септелге мастерскаязын, генераторларны, орукка ап чоруур кухняны, хлеб быжырап херекселди көргүскен.

Агентилелдин ажилдакчылары техниканы ажылдадып база көргүскен – хлебти быжыргаш, кадыкты хайындыргаш, келген аалчыларга салган. Хлеб быжырыкчыларының бирээзи Ширин-оол Салчак аңаа хүлээткен дериг-херексел бүдүн-бүрүн болган, ажыглаары дыка бөдүүн, аңаа аш-чемни эки шынарлыг кылдыр белеткеп болур деп, Чазак Даргазынга дыңнаткан.

Шолбан Кара-оол техника аймаан хынап көргөн болгаш оларны хүлээндирген ажыл-чыннар болгаш чолаачылар-биле чугаалашкан. Республика Баштыңын чүгле бүдүрүлге айттырылганы эвес, коллективте ажыл-агыйжы байдалды, удуртулга-биле харылзааны, ажил-

Хлеб быжырыкчызы Ш. Салчак. (Уланчызы 2-ги арында) ➡

Хүннүң медээзи

ЧАА ТӨП УДАВАС
АЖЫТТЫНАР

Эрткен дыштаныр хүннерде Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Уругларның катап эмнээшкининиң болгаш кадыкшылын эгидериниң төвүн ажыдарынга белеткелдин чоруп турарын хынап көргөн.

Республиканың Кадык камгалал яамызының дыңнатканын езугаар алырга, кылыр ажылдарның улуг кезин бүрүн доозулган, амгы үеде эт-септи болгаш медицина дериг-херекселдин эптеп салып турар кижилер ажылдап турар. Каш хонгаш ол төптү эмчилерге дужаап бээр.

Ол төптүң тудуу 2003 чылда эгелээн дээрзин сагындыраал. Ынчалза-даа үр болбаанда-ла акша чогуундан ооң тудуун ара соксаткан. Чүгле 2010 чылда ону катап эгелээр арга тургустунган. Ийи каът бажыңны бускаш, катап тудар ужурга таварышкан. Республиканың «2011-2015 чылдарда чедингир дуза болгаш хамаатыларының чамдык категорияларының кадыкшылын экижидери» тускай сорулгалыг программасынга дүүштүр ол тудугже республика бюджетинден 155 млн. рубльди шилчиткен.

Республика Баштыңының даалгазын езугаар чаа төп дериг-херекселдер-биле четчеттинер, ооң ниити өртээ 20 миллион рубль ажып турар. Эмнээшкин болгаш кадыкшыл эгидериниң талазы-биле улуг аргаларлыг амгы үениң эмнелге комплекзин тургузарын Шолбан Кара-оол кадык камгалал сайыдынга дааскан. Ол эмнелге чери уругларны эмнээр кылдыр көрдүнген сорулгазынга бүрүнү-биле дүгжүр ужурлуг. Аңаа янзы-бүрү хевириниң чунар, сугга шалтаныр черлери, гидромассажтыг ванналар дээш, еске-даа чугула чүүлдер кирер.

Төпке 7-ден 14 хар чедир, 14 хардан өрү назылыг уругларга ачы-дуза чедирер. Кижини эмнээриниң талазы-биле бурунгу тибет аргаларны

(Уланчызы 2-ги арында) ➡

Ачы-дуза

«ШЫН» – ХӨЙ АЖЫ-
ТӨЛДҮГ ӨГ-БҮЛЕЛЕРГЕ

Ниитилел-политиктиг «Шын» солун 2014 чылдың март 1-ден май 20-ге чедир кожуннар аразында «Бистиң кожун – чаңгыс өг-бүлө» деп ачы-дуза акциязын чарлаан. Акцияны чарлаан дугайында чагааны кожун чагыргаларынче чогуур үезинде чорутканының түңнелинде барык 80 хуузу киржир бис деп харыыларын берген. Акцияның түңнелинде бо чылдың бирги чартының көргүзүлгери-биле эң хөй чагыдыкчыларлыг болган кожуннун хөй ажы-төлдүг, үлөгерлиг өг-бүлөгө шаңналды тыпсыры көрдүнген турган. Акцияның кол деткичизи – «Тардан Голд» КХН албан чери. Ооң директору Сергей Иванович Байкалов ноутбук биле планшетти редакцияга сөннээн.

Мөөрейиниң түңнелинде Чаа-Хөл кожун эрткен чылдың 4-кү, бо чылдың 1-ги кварталының чагыдылганының көргүзүлгери-биле бирги черже үнген. Кожуннун барык 45 хуузу «Шын» солунну чагыдып ап турары илереттинген.

(Уланчызы 4-кү арында) ➡

БҮРЕН-ХЕМДЕ ХӨГЖҮМ БАЙЫРЛАЛЫ

Генерал-лейтенант В.М. Халилов РФ-тиң Камгалал яамызының Төп шериг оркестриниң хөгжүмчүлери-биле.

Чайның башкы айы июнь 2-де Россияның Камгалал яамызының Төп шериг оркестриниң хөгжүмчүлери Тывага ужул чедип келген хүнүнде-ле башкы айы оюнун бүрен-хемчилерге көргүскөн. Суурнун чурттакчылары оларны ылы-биле уткуп ап, бичии республи-

кавыска аалдап келгенинге өөрзүн сеткилин илереткен.

ТР-ниң Баштыңы-Чазааның Даргазының оралакчызы Анатолий Дамба-Хуурак делегейни эргээн бо оркестриниң

(Уланчызы 2-ги арында) ➡

ЧАА ТӨП УДАВАС АЖЫТТЫНАР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

ажыглаар херекселдер база бар.

Келир үеде медицина албан черинин удуртулгасы чажындан шимчей албас аарыг уругларны эмнээр органы ажыглаарын көрүп турар. Ону Кызылдың аът чарыштырар черинге керээз угуар тургузар. Терапиянын ындыг чаа хевирин ажыглаан

чурттар ооң ажыктыг чоруун бадыйткап турар.

Эмчилернин санап турарыбиле алырга, 2013 чылда амгы төпке 39 муң ажыг чаштар эмнеткен, оларнын 1,2 муң хирези — инвалид уруглар. Чаа орансаваны ажыгдалга кириген соонда ол албан чери ооң ийи катап хой уругларнын кадыкшылын экижидер.

ЧОГААДЫКЧЫ УРУГЛАРНЫҢ ДЕЛГЕЛГЕЗИ

Уруглар камгалалынын хүнүнде Кызылга школачыларнын техниктиг болгаш уран-чурулга чогаадылганын «Азия төвүнүн уруглары» фестивалы 56 школанын болгаш немелде өөредилге албан черлеринин 700 ажыг киржикчизин чыгган.

Фестивальды Тываның өөредилге болгаш эртем яамызы «Аныктар» сесерлиинге Россия-биле демнежилгенин 100 чылынга тураскаадып эрттирген. Ооң сорулгасы салымчаяанныг болгаш талантылыг чаштарны илередип тывары

деп, организацылар тайылбырлап турар.

Фестивальдын кол болуушкуннарынын бирээзи — сургууларнын боттарынын кылып белеткээни чурулга уран чогаадылганын делгелге болган. Оларнын аразында национал хевирге кылган бажың эт-херексели, идик аймаа, алгыдан, мыйыстан, сөөктен, даштан болгаш ыяштан кылган кылыглар болгаш өске-даа онзагай чүүлдер бар. Техниктиг чогаадылга бөлгүмүнүн киржикчилеринге фестивальга планерлеринин болгаш корабльдеринин хевир-дүрзүлерин көргүскен. Туттунган судноларны көргүзери-биле бассейни тудар ужурга таварышкан. Хол-биле тудуп кылган флотту башкара арга күзелдиглерге тургустунган.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол ындыг ажыктыг хемчеглерге хой-хой школачыларны хаара тутканы дээш организацыларга өөрүп четтиргенин илереткен болгаш Уруглар камгалалынын хүнү-биле фестивалдын киржикчилеринге байыр чедирген.

ТР-ниң албан-езуунун сайтызындан.

БИЛИР-БИЛБЕС ЧОРУУРЛАР

Сөөлгү чылдарда Тывада машина-балгаттын болгаш оларны эзирик башкарып чоруур чолаачыларнын көвүдээни-биле оруктарга транспорт озалондаан болдурбазынын бир хевир — эзирик чолаачыларны илередип тывары.

Тыва Республика талазы-биле Иштики херектер яамызынын Оруктарга шимчээшкенин айыыл чок чоруунун күрүн инспекциязынын ажылдакчылары рейдлерни доктаамал эрттирип, автотранспортту эзирик башкарып чоруур чолаачыларны тудуп, оруктарга озалондактарнын кончуг айыылдыг чылдагаанын чайладып турарлар.

ОШАЧКИ-ниң орук-доскуул албанынын тускай ротазы май 15, 16, 18, 19 хүннеринде республиканын оруктарына машинаны эзирик мунуп чораан 76 чолаачыны туткан. Эзирик 43 чолаачыны Кызыл хоорайга, 33-жүн кожууннарга доктааткан. Ол дээрже 76 орук айыылхалавын чайлатканы, элээн хой кижинин амы-тынын камгалаан, автотранспортту эзирин этсеп болгаш акша-хөреңгинин улуг когаралындан чайлаткандыр деп чугаалал болур. Эзирик чолаачыларнын аразында аар

өртектиг даштыкы марканын машиналарныг кижилер бар болган. Чижээлээрже, Вячеслав Прилуков — Митсубиси Кантер, Азим Аранчал — Тойота Чайзер, Кадыш Ооржак — БМВ-535 деп машиналарныг. Машиналарын эзирик башкарып чораан чолаачыларнын аразында республиканын үстүк органнын специалистери безин бар. Чижээлээрже, ТР-ниң Дээди Хуралынын кол специалисти. Ынчангаш машинаны эзирик башкара чорук-биле демиселди чолаачыларнын хамааты байдалынын адаандан өрүзвес, үстүнден куду чорудары эки звесеп. Ынчан машинанын руль артынга билер-билбес чоруурларнын саны эвээжеп эгелээр чадавас.

ОШАЧКИ-ниң медээлеринден белеткээ.

УРЕЛИИШКИННЕР ЧОК,

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

даар олуттарны тургузарынга чүткүлдү сонуургаан. Чазак Даргазы гаражтарда үзүктээн, улус дыштаныр өрээлдериниң кижилерге эптиг бе дээрзин база көргөн. Дизель шимчедикчилеринин септекчизи Сергей Афонин-биле ол чугаалашкан, ак сеткилдиг ажылы дээш четтиргенин аңаа илереткен. Республикада ховар, бедик мергежилдиг специалистериниң акша-шалыңын чогулгалыг болдурары-биле тариф ставкаларын эде көөрүн Шолбан Кара-оол агентилелдин удуртукчуларынга дааскан.

Ниитизи-биле республиканың Баштыңы шериг техниканы ажаап-кадагалап турары дээш агентилелге эки үнелелди берген. Ону республиканын кожууннарынга база мынчаар камныг эдилээрин боттандыра дээш Чазак хайгааралга алып дээрзин ол сагындырган. 160 санныг тускай техниканың 70-ин кожууннарже хувааган дээрзин сагындыраал. Ол ышкаш Камгалал яамызындан келген 1017

АЖЫГЛААРЫНГА БЕЛЕ

санныг өске-даа эт-хөреңгинин 300 ажыын кожууннар алган. «Бүгү эт-херексел болгаш техника аймаа ажылдаар ужурулг деп дугурушкан бис. Кым-бир кижиге техниканы ажыглавас болза, ону ажыглап шыдаптар өске кижиге дамчыдар херек» — деп, Шолбан Кара-оол дыңнаткан.

Муниципалдыг бүгү тургузуларда байдалды хынаарын Чазак Даргазынын оралакчызы Артур Монгалга дааскан.

Шериг эт-севин хуваары-биле Шолбан Кара-оол апрель 11-де республиканын бүгү кожууннарынын баштыңнарын оларга чүү эргежок чугула болуп турарын бир демниг шитпирлеп алзын дээш чыып алган дээрзин сагындыраал. Ооң түңнелинде 160 санныг тускай техниканы үлешкенер. Республикага одаар чүүл кудар херекселдер, Газ-66, ЗИЛ, КРАЗ, Урал деп машиналарда автомастерскаялар, аар техника, грейдерлер, экскаваторлар,

чиик болгаш эмчилер УАЗ-та аңгы-аңгы кожуглар, дизель электростанция, көжүп чордуңзаалаашкын агрегтары болгаш өске-даа эт-херексел маа келген. «Шуптузун ажылаар бис, оларнын чаңгызы анаа турбас. Оларнын дыка хаскы хову ажылдарынын үезин аажок херек апаар, малчыны байырлалынын үезинде бажыглаар бис» — деп, Бийик кожуунун чагырга башты Михаил Иусов чугаалаан.

Алдынган техниканы безин кылбас чүве-дир» — деп, Улуг-Хем кожуунун башты Мergen Анай-оол дыңнаткан. Хуваалда үезинде аңаа мир-орук тударынга ажыг техника онаашкан. «Бо дээр бульдозер-биле дөмей эт-тону тудуг ажылдарынга ажылаар бис» — деп, ол чугаалаан. «Оларны кайы хире ажыгыг ажыглап турарын бодунаар» — деп, Шолбан Кара-оол сагындырган.

ТР-ниң албан-езуунун сайтызындан.

БҮРЕН-ХЕМДЕ ХӨГЖҮМ БАЙЫРЛАЛЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

ат-алдары, шаңнал-макталдары-даа эңмежок-тур деп суурнуң чурттакчыларынга таныштырган. «Россиянын ырак-узак хоорайларын эргий кезээш, амкаас-чараш Тывада чедип келдивис» — деп, аалчылар өөрүп чугаалап турду.

Суурнуң стадионун долдур олурупкан көрүкчүлөргө баштайгы көргүзүгүнү ТР-ниң Чазанын үрер хөгжүм оркестринин артистери аъттарлыг бараалгатты. Аъттары-биле аай-дедир чоруп тургаш, үрер хөгжүм ойнап, аңгы-аңгы аялгаларны күүседирге, чараш деп чүвезин! Кижиге бүрүзү оларны магадаан. «Аъттарынын өөренгенин, шиммээн-даашты-даа тоовас» — дижи, көрүкчүлөр аразында магадап ордулар. Каа-Хем кожуунун чылгычызы Геннадий Монгуш Тыванын культуразынын ажыл-чорудулганын деткип, үрер хөгжүм оркестринге аъттарын белеткеп бергенин демдеглес аргажок.

Аъттыг үрер хөгжүмнүг көргүзүгүнү соонда, РФ-тин Чепсектиг Күштеринин шериг оркестр албанынын начальниги — кол шериг дирижер, Россиянын улустун артизи, генерал-лейтенант Валерий Халиловтун удуртканы Төп шериг оркестри Россиянын ыдык ырызы-биле концертин эгелээн. Александр Савицкийнин өткүт үнү суурну долгандыр дагларда чаңгылап артып калган боор. Оркестринин дирижерлары — Валерий Халиловту, Александр Павловту болгаш ырлап турар артистер Наталья Мануликти, Евгений Воробьевту тодазы-биле чонга таныштырып турары онза чорду. Хакасиянын алдарлыг артизи Наталья Мануликти, Евгений Воробьевту орус улустун ырларын күүсеткени көрүкчүлөргө сонуургалын хайныктырган. Көрүкчүлөр

ТР-ниң Чазанын үрер хөгжүм оркестринин артистери аъттарлыг көргүзүү.

хөгжүмчүлөрдө катап-катап ойнап бээрин дилээрже, олар күзелдин-биле күүсеткен. Бүрен-хемчилер Москвадан келген аалчылары-биле кадычурукка тырттырып, тураскаалга хол үжүүн салдырып ап турдулар. Концерт доозулган соонда, каш кижиден сонуургаан айтырыгларымын салдым.

Андрей Ниссенбаум, Россиянын Камгалал яамызынын Төп шериг оркестринин хөгжүмчүзү: «Россиянын камгалал сайыды Сергей Шойгунун чурту — Тывага чедип келгенивиске өөрүп турар бис. Долгандыр бедик дагларлыг, арга-арыгыг бойдус чурумалы чараштыр. Тыванын Чазанын аъттыг хөгжүмчүлөринин көргүзүүн база дыка сонуургадым. Бистер даштыкы чурттар, Россиянын аңгы-аңгы булуңнарынга концерт көргүзүүвүстү бараалгадып турар бис. Удавас болур улуг байырлалдарыңарга уткуштур силер бүгүдө чүгле экини эш-өөрүмнүн мурнундан күзеп тур мен».

Раиса Дондуп, Бүрен-Хем суурнуң чурттакчызы: «Ырак черден келген аалчыларывис солун концертин бистиң бичи суурувуска бараалгатканы төөгүге артып каар. Ынчангаш төрөөн Бүрен-Хемини база онзагай суур деп санап турар

мен. Чүге дээрже, эрткен чылы ТР-ниң Чазанын үрер хөгжүм оркестринин артистери базмаңаа келгеш, уттундурбас ою көргүзүүн аъттар мунуп алгаш көргүскеш, барган. Ам мырыңа бистиң хөгжүмчүлөрис-биле кады Россиянын Камгалал яамызынын Төп шериг оркестринин артистери чедип кээр бир талазында, девиденчиг-даа өөрүнчүг-даа-дыр. Мынды уран талантылыг хөгжүмчүлөрис бистерге аалдап кээп-ле турзу база оларнын оруу ак болзу деп йөрээр-дир мен» — деп, ол чугаазын доосту.

Россиянын Камгалал яамызынын Төп шеригинин болгаш ТР-ниң Чазанын үрер хөгжүм оркестрлеринин хөгжүмчүлөринин солун көргүзүүн улуг-бичи чон сонуургал-биле көрүп, «база катап биске аалдап келиңер» деп байырлашкан, сагыш-сеткилинден таарзынганын илередип, чиик, сергек тарапчанганнар. Кижинин катап-катап көрүскээни кээр, талантылыг артисттерин оюн-көргүзүү уттундурбас болуп артары чугаажок.

Июнь 3-те Чадаана хоорайнын чурттакчыларынга оюн көргүзүүн бараалгаткан.

Ася БАЗЫР-ООЛ.

Чингис Сааянын тырттырган чуруктары.

«Тыва – арыг-силигниц болгаш корум-чурумнуң девискээри»

Өреге бүрүзү – ногаанчыдылга болгаш арыглаашкынче!

Россия биле Тываның дем-нежилгезинин база Кызыл хоорайның тургустунганындан бээр 100 чылдаан юбилейлеринге уткуштур ТР-ниң Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оолдун «100 чылче базымнар» деп тускай төлевилелди чарлаанын билдир бис. Бо төлевилелге «Тыва – арыг-силигниц болгаш корум-чурумнуң девискээри» деп мөөрей база хамааржыр. Ооң кол сорулгазы – чурттап турар девискээрин чаагайжыдары болгаш арыглаары.

Тес-Хем кожууннуң албан черлери бо чазын 293 ыяшты тарып олурткан. Ооң иштинде 157-зи Самагалдай суурда, арткан ыяштарны сумуларга үлөп берген. Кожуун төвү Самагалдай суурда А.Ч.Кунаа аттыг кол кудумчуда Культура бажынының девискээринде Балгазының хадыларын тарып олуртканы кайы ырактан-на көскү, чараш. Ол кезек черни бо хадылар, шивилер хевир кирип, шимеп турар. Май 14-тен эгелеп «Өреге бүрүзү – тарылгаже!» деп кыйгырыг-биле, «Далайга дамды дуза» ачы-дуза акциязын чарлап, чаагайжыдылга ажылын Тес-Хем кожуунда чорудуп турар.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга киржип чораан маадырларның тураскаалын Самагалдайның 2 дугаар школазы харысалганы ап, шевеги, арыг-силиг тудуп, ыяштарны тарып олурткан.

«Коммунал» КУБ чаагайжыдылгага ажыл чок 17 кижини хаара туткан. Бүдүрүлгедэ 3 трактор бар. Сумуларга ажылды чорудары-биле база тракторну быжылгаан. Арыг-силигниц сагыры-биле албан черлеринде 33 контейнерни тургускан, берге айтырыг – бок сөөртүр техниканың чогу деп, бүдүрүлгениң директору Мерген Соян чугаалады. Кожуунда ногаанчыдылга болгаш арыглаашкын ажылы бо бүдүрүлгениң киржилгези-биле демниг, шалыпкын чоруп турарын демдеглевес аргажок.

Самагалдай суурнуң 5 муң ажыг чурттакчылары богун суурнуң үстүү талазынче төп турган. Ол хат, салгын аайы-биле катап-ла суур иштинче «ужуп» кирип кээр боорга, оңгар каскаш, ынаар төккеш, кырын дуглап, аайлап алганнар. Бок төгөр черин суурнуң адаанда арганың ындыы талазынче көжүрүп алган хирезинде, чуртталга бажыңнарындан 50 базым черде база-ла чут кызыгаар чокка чаттылып чоруй барган. «Маңаа бок төп болбас» деп бижинин адагашта азып каан турда-ла, чурттакчыларның чурумну сагывайн турары хомуданчыг. Бо талазы-биле чагырга даргазы ажылче үнүп келгеш, бульдозер чугаалажып эккээрге, чедир кылыр ажылдарын август айда төндүр доозуптарын харыы-салгалыг удуртукчулар чугааладылар. Мен бодаарымга, ора-такчы даргаларның боттарының

бо чоокку үеде шитпирлептер айтырыглары-дыр.

Самагалдайдан үнгеш, Берт-Дага келдивис. Кожуунда эң хөй ээн, кагдынган тудуглар-лыг суур. Сумуда 1200 чурттакчы бар. Оларның аразындан ажылгыр, холу туттунгур сайгарлыкчы суур ортузунда ээн тудугну эде септээш, ниити чөмөнилге бажынын кылып алган. Артан тудуглар ээн турбушаан, бо талазы-биле айтырыг ажык хевээр арткан. Суурга арыглаашкынны апрель айда эгелзэн, ам-даа уламчылап турар. Чурттакчыларның октаан бок-күзүрүмү орук кыдында көскүзү кончуг, ол хирезинде ооң чоогунда субурган тудуп алган. Сумунуң чагырга даргазы Аида Чооду: «Ооң мурнунда кандыгдаа хемчеглер алдынмайн турганындан бок көвүдзэн. Мен чоокта чаа бо ажылды хүлээп алдым. Кудумчуларны арыглаан, албан черлеринин девискээринде ыяштарны тарып, Ада-чурт дайынының киржикчизи, чаңгыс чер-чурттуувус Чүргүй-оол Хомушкунуң тураскаалын кадагалап, чогуур хемчеглерни алган. Улуг орук кыдында бокту шыдаар шаавыс-биле арыг-

рында кудумчу чырыдылганын болгаш орук шимчээшкининин демдектерин тургусканы көзүлбеди. Чүгле Самагалдай суурнуң төп кудумчузунда демдектер азар адагаштары бар. Бо ажылды саададып турбайн, шалыпкыны-биле кылыптар болза, чогумчалыг боор деп түңнөп көрдүм.

Тес-Хемниң ногаанчыдылга болгаш арыглаашкын талазы-биле байдалы, мурнуку чылдар-биле деңнээрге, экижээн, оларның кызымаккай ажылдап турарын ТР-ниң Тускай төлевилелдер эргелелин даргазы Адам Текеев чугаалады.

Мен бодаарымга, Тес-Хемниң суму бүрүзү арыглаашкынны кылган-дыр, а кыдыг черлерде овааланы берген бок, ээн тудуглар болгаш ногаанчыдылга ажылының талазы-биле дарый хемчегни алыры чугула-дыр. Республиканың хоорай-суурларында улуг хемчээлдиг арыглаашкын эрттирери чаңылчаан. Ынчаар арыглап-аштап алыры-выска-даа, чүгле ийи-үш хонар, чогумчалыг түңнел чок. Аштап каан боктуң орнунга чаа бок-күзүрүм катап-ла көстүп келир. Удуртукчуларның хайгаа-

Самагалдай. Культура бажынының девискээри.

лап, аайлап турар бис» – деп чугаалады.

Берт-Даг суурнуң ээн, кагдынган тудуглары болгаш субурган чоогунда богу чүгле суму чагыргазын эвес, кожуунуң удуртукчуларын безин дүвүредип турар.

Кожуунуң төвүндө чоок чыдар Белдир-Арыг суурда байдал Берт-Дага дег эвес. Бо сумунуң чагыргазының даргазы Регина Намчак ногаанчыдылга болгаш арыглаашкын ажылын шалыпкын чорудуп турар. Суурнуң мурнуу талазында кезек чодураалыг аргадан ыяштарны алгаш, кудумчуларында тарып алган. Чурттакчыларның бок төп турар девискээрин болгаш өлгөн мал-маган хөмөр черин аштап-арыглаан. Суурнуң төп кудумчузунда бичии херимнерни кылгаш, ыяштар тарып олуртканы өске суурлардан ылгалдыг.

Кожуунуң кайы-даа суурла-

ралы чокка, боттары аштаныр болгаш чаагайжытынар чорукка та кажан чаңгыгар улус бис?! Республиканың чурттакчылыг черлеринде каракка чаржынчыг, чедир туттунмаан, тоймаглат-тынган тудуглар хөй. Чонун боттарының тура-соруу болгаш демниг чоруу херек.

Тус чер эрге-чагыргалары, кожууннарда хереклекчилерин хайгаарал албан черлери олутпай өнчү эззиниң хемчээн алыр ужурлуг. Октаттыг оран-сава-ның эзлерин тодарадыр, чурттап оран девискээринин богун арыглап алгаш, ажылды кылган бис дээш тамчыктыг олурарга кайын боор, эчизинге чедирер ужурлуг. Арыг-шеверни болгаш корум-чурумну хажытканы дээш шыңгыы харысалга онаарының аргазын тургузары чугула болуп турар.

Анисья ТЮЛЮШ.

Адам Текеевтиң тырттырган чуруу.

ТР-ниң Дээди Хуралында

Депутаттың стипендиязы – 10 муң рубль

Июнь 3-те Россия Федерациязының Федерация Чөвүлелиниң кежигүнү Өнер Хүлерович Ондарның стипендиязын тергин өөредилгелиг сургуулдарга тывыскаан.

10 муң рубль (5 айның) түңнүг стипендияга Кызылдың башкы колледжизинден Чаяна Бады-Очур, Кызылдың башкы институтундан Анастасия Федотова, Тываның күрүне университетинин юридиктиг факультетинден Ася Монгуш, Алия Чымы, экономика факультетинден Аяна Монгуш болгаш күш-культура факультетинден Алексей Ондар төлөптүг болганнар. Оларның хүлүмзүрүг долган шырайларын белекке алган кызыл розалары улам каастаан.

Чалыы, чараш сургуулдарны көргөш, сеткил-хөңнү көдүрлүп, өөрүп турарын чугаалааш, Өнер Ондар бодунуң Алтай күрүнениң эмчи институтунга өөренип чораан чылдарындан солун таварылгаларны сактып чугаалаан. Депутат сургуул үзүнде өг-бүлелиг, ажы-төлдүг болгаш ажылдавышаан, чүгле 5 демдекке эвес-даа бол, эки өөренип чораан. Ынчангаш сургуул кижиге материалдыг дузаның кайы хире үнелин билдир.

Өнер Хүлерович байырлыг хемчег эгелээринин мурнунда сургуулдар-биле таныжып ап, оларның келир үеже үзел-бодалдары-биле база үлөшкен. ТР-ниң Дээди Хуралында (парламентизинге) РФ-тиң Федерация Чөвүлелиниң кежигүнү Өнер Ондар эртем-билигге чедишкени дээш уругларга байыр чедирип, моон-даа соңгаар быжыг тура-соруктуг, бедик хей-аыттыг болуп, өөредилгезин чедишкенин дооскаш, төрзэн Тываның сайзыралына улуг үлүг-хуузу киририн күззэн.

ТывКУ-нуң ректору, философия эртемнеринин доктору, доцент Ольга Хомушкуну депутат Өнер Ондарга бодунуң болгаш сургуулдарның өмүнээзинден студентилерге кичээнге салып, буянныг чорукту кылып турарына өөрүп четтиргенин илеретпишаан, моон-даа соңгаар университет-биле кады ажылдажылганы чорударын күззэн.

Байырлыг хемчегниң киржикчилери ТР-ниң Дээди Хуралының (парламентизинин) төөгүлүг оран-савазының баарына чурукка тырттырып алганнар.

Шончалай МААТЫ-ООЛ.

Чингис СААЯНЫҢ тырттырган чуруу.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ ХУРАЛЫНЫҢ (ПАРЛАМЕНТИЗИНИҢ) ДАРГАЗЫНЫҢ АЙТЫШКЫНЫ

Тыва Республиканың республика бюджетинин 2013 чылда күүселдезинин дугайында чыл отчедунуң талазы-биле хөй-ниити дыңнаашкыннарны эрттиреринин дугайында 2014 чылдың май 29 №496 Кызыл хоорай

1999 чылдың октябрь 6-да «Россия Федерациязының субъекти-леринин күрүне эрге-чагыргазының хоойлужудулга (төлээжилге) болгаш күүсекчи органнарын органиастаарының ниити принциптеринин дугайында» №184-ФХ Федералдыг хоойлуга болгаш 2010 чылдың ноябрь 2-де Тыва Республиканың «Тыва Республикага бюджет чорудулгазының дугайында» №39 ДХ-1 Хоойлузунуң 20 чүүлүгү дүүштүр:

1. Тыва Республиканың «Тыва Республиканың республика бюджетинин 2013 чылда күүселдезинин дугайында» Хоойлузунуң төлөвилелин Тыва Республиканың Дээди Хуралына (парламентизинге) чугаалажыр кылдыр хүлээп алыр.

2. Тыва Республиканың республика бюджетинин 2013 чылда күүселдезинин дугайында чыл отчедунуң талазы-биле хөй-ниити дыңнаашкыннарны 2014 чылдың июнь 11-де 10.00 шакта Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) хуралдаар залына эрттирер.

3. Тыва Республиканың республика бюджетинин 2013 чылда күүселдезинин дугайында чыл отчедун Тыва Республиканың «Ин-

тернет» информация-телекоммуникация четкизинде албан-езуунуң сайтызынга (GOV.TUVA.RU) парла-дыр.

4. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) комитеттери 2013 чылда республика бюджетинин күүселдезинин талазы-биле саналдарын болгаш сумелерин 2014 чылдың июнь 6-га чедир хуусаада Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) бюджет, үндүрүлгелер болгаш сайгарлыкчы чорук талазы-биле комитетинче кирир.

5. Тыва Республиканың «Тыва Республиканың республика бюджетинин 2013 чылда күүселдезинин дугайында» Хоойлузунуң төлөвилелин экспертиза эрттирери-биле болгаш түңнел тургузары-биле Тыва Республиканың Саналга палатазынче чорудар.

6. Бо айтышкынның күүселдезинге контролду Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) бюджет, үндүрүлгелер болгаш сайгарлыкчы чорук талазы-биле комитетинге дагыр.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) Даргазы К. ДАВАА.

«ШЫН» – ХӨЙ АЖЫ-ТӨЛДҮГ ӨГ-БҮЛЕЛЕРГЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арын-да).

Тус черниң чагыргазынче чагааны чорудуп, биске хөй ажы-төлдүг өг-бүлени база «Шын» солунну доктаамал, хөй чылдар иштинде чагыдып чоруур хоочун бижидикчини сүмелээрин дилээн бис. Редакция коллегиязы хөй ажы-төлдүг өг-бүлөгө – ноутбукту, хоочун бижидикчиге планшетти бээр деп түннелди үндүргөн.

Июнь 1-де, Бүгү-делегейниң Уруглар хүнүндө, Чаа-Хөл кожуунче аыттангытыыс. Ко-жуун чагырыкчызы Станислав Маадыр-оолович Сарбакай, социал айтырыглар талазы-биле оралакчызы Чодураа Болатовна Кенден бисти уткуп хүлээп алды. Ажыл-агыйжы айтырыгларны чугаалашкаш, шаңналга төлөпиг болган хөй ажы-төлдүг Саяна Александровна, Мерген Сатович Дактаалайларның бажыңыга чедип келдивис. Өгнүң ээлери бистерни ак кадактыг, сүттүг шайлыг уткааш, бажыңынче чалады. Аяк-шайны иштишаан, олар-биле таныштыыс. Шупту 7 ажы-төлдүг: 4 кыстыг, 3 оолдуг, 4 уйнукут аас-кежиктиг ава-ача, кырган-ава, кырган-ача болду. Саяна Александровна Чаа-Хөл кожуунун Урбун сумузунга ажылчын, хөй ажы-төлдүг өг-бүлөгө улуг уруу болуп төрүттүнгөн. Ажыл-агыйжы оруун 1994 чылда Чаа-Хөл кожуунун суд албан черинге техниктиг ажылчын болуп эгелээш, бо хүнге чедир 20 чыл дургузунда ында ажылдап чоруур. Өгнүң ээзи Мерген Сатович – «Прогресс-тепло» ККУБ албан черинде слесарь. Улуг уруглары Салимаа, Айлаң аңгы өг-бүлелерлиг. Үш дугаар кызы Меңги повар мергежилин чедишкенин дооскаш, амгы үеде Санкт-Петербург хоорайда чурттап, ажылдап чоруур. Улуг оглу Айдаш – Красноярскиниң көдээ ажыл-агый техникумунун сургуулу. Бичилери Алдын-Сай, Ачыты, Сергек – Чаа-Хөл ортумак школазының өөреникчилери.

«Шын» солунун кол редактору Инна Дамба-Хуурак хөй ажы-төлдүг, буянныг өг-бүлени деткип, акцияның сорулгазын база ооң түннелин чугаалааш, белекти өгнүң эр ээзинге сунарга, өөрүшкү-биле хүлээп алгаш, четтиргенин катал-катал илеретти. Бичилери дораан часкаш, кыпсып, сонургай-ла берди. Оларның хүндүткелдиги, бөдүүн, чараш сеткили уругларында база барын эскердим. Орлан-шоаа кызын, чаптанчыг оолдарын олар чараш чаңчылдарга өөредип, келир үеде мөзү-бүдүштүг, төлөпиг, биче сеткилдиг кижилер кылдыр кижизидип турары өөрүнчүг.

«Ачавыс чугаакыр эвес, ынчалза-даа «алдын» холдуг киж. Ол боду демир-дестен чүнү-даа кылдыр. Ынчангаш бичи оолдарын база ол мергежилинге өөредип, амыдыралга ажыктыг болур чор, эр кижиге херек чүүл-дүр деп чагып-сургаар чаңчылдыг. Авам топтуг-томаанныг, ажилгыр-кежээ, кезээде «чалгаа болба, кежээ чору» деп чагыр» – деп, хеймер кызы Алдын-Сай улуг ынакшыл долган сеткил-биле

ава-ачазының дугайында чугаалады. Үлөгерлиг ада-ие бот-боттарын карактажып, берге үелерде деткижи, чуртталгага туруштуг, чедишкенинже чүткүлдүг, ишти-хөңнү байлак чоруур кылдыр ажы-төлүн сургап чоруурлар. Чаш кижиниң кижизидилгези бажыңындан, ада-иезинден эгелээр болгай. «Ажы-төл – өг-бүлениң көрүнчүү» дээн үлөгер домактын утказы ханы. Шак бо өг-бүлениң бажыңыга каш шак иштинде тургаш, угбам-честемниң бажыңыга барып, өөрүп, дыштанганым ышкаш, сеткилимге чоок кирди. Оларның үлөгер чонунга билдингир. Херэз-жен кижиниң социал туружун көдүрүп, ажы-төлүн үлөгерлиг кижизидип чорууру дээш Саяна Александровна Бүгү-делегейниң «Ие» дээр ачы-буян фондунун хүндүлүг херек демдээ-биле шаңнатканы – бадыткалы ол.

Хөй ажы-төлдү өстүрери, шынап-ла, маадырлыг чорук. Улуг күш, быжыг тура-сорук, мерген угаан херек. Ынчангаш кандыг-даа бергедээшкенинже торулбайн, ажы-төлүн чараш чаңчылдарга өөредип, оларын эртем-билигге чедирип, амыдыралдың улуг оруунче үдеп турары өөрүнчүг-даа, чоргааранчыг-даа. Ынак Тыва чуртувуска мындыг өг-бүлелер ам-даа көвүдэтин деп йөрээгеш, амдангы шайын аартап ишкеш, улаштыр хоочун бижидикчывис Ховалыг Дамбаевна Дойже чоруурунга белеткени бердивис. Муңгаран-

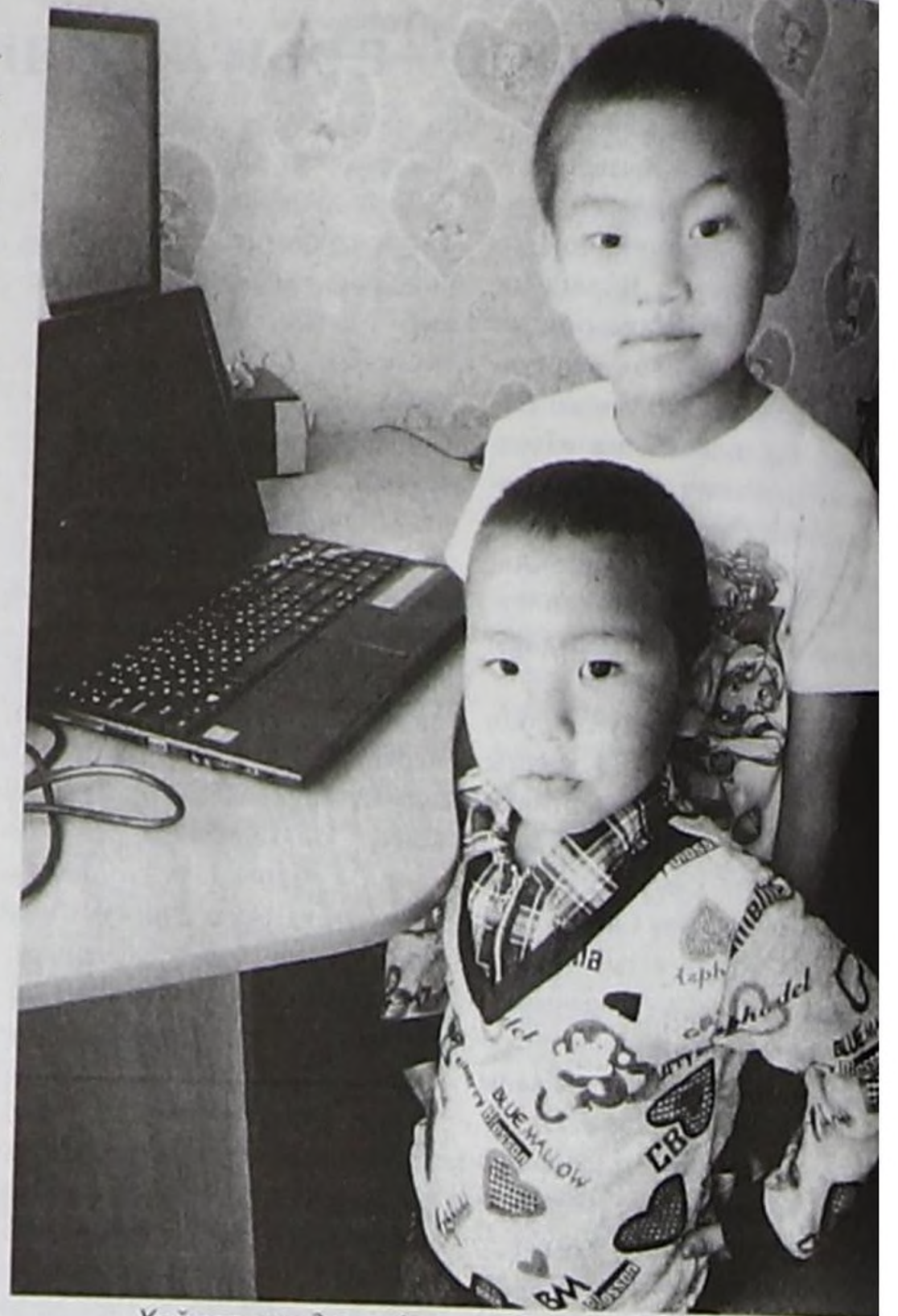
валыгның хеймер кызы болуп төрүттүнгөн.

Школа назыны чеде бергеш, ындындан салым-чаяан-ныг кыс шаандагы эрги тыва дыл кырынга бижип, номчуп өөренип алгаш, Чайлаг-Алаак школазының тергини эки өөреникчилериниң санынче кирген. Башкылары ооң мөзү-бүдүштүүн билгеш, үжүк-бижик билбес, бөдүүн араттарга солун-сеткүүлдерни хостуг үелеринде номчуп берип чоруур кылдыр даалга бээрге, ону кончуг кызымак күүседип чораан. Ол үелерден бээр солуннарны бүгү назынында, барык 70 чылдар иштинде үзүк чок чагыдып, номчуп келген.

«Ленин – башкывыс, Ленин – баштыңчывыс» деп улуг чуркут чедимчелиг чурааны дээш Кызылче өөредип чорудар дээрге, иези хеймер уруум чорутпас мен дээш бербейн барганынга хомудап чораан.

Ховалыг Дамбаевна 1949 чылда Сергей Чымбуевич Малбай-оол-биле өг-бүлө туткаш, 15 ажы-төлдү азырап өстүргөн. Олар тус-тузунда чурттап-амыдырап олурарлар. Уругларының уруглары (уйнукутары) 38 киж, уругларының уругларының уругларының уруглары 4 киж бары – улуг өөрүшкү, чоргаарал.

Чаа чыл үнүп кээр бүдүү-

Хеймер оолдары Ачыты, Сергек Дактаалайлар.

үезинде, алгы хол-хаптарын болгаш тоннарны дааражып, дузалажып чораан. Херэзженер шуулганынга киржип, каш дакпыр делегат кылдыр соңгу-

луннун көктөшкизин чанын салып алгаш, суйбап чыды киж» – деп чылыг сакты кыннарны уруу Алефтина Се-геевна чугаалаарга, сагыш-сак кил ундарай бээр болду...

Тыва дылынга, тыва чогаага, солун-сеткүүлге ынак, шынап-ла, кайгамчык, мынды бижикчилеривистиң бар өөрүнчүг. Кырган-ава Ховалыг Дамбаевнаның төгүзү дыңнаарга, меңээ, «Шын» солунун ажылдакчызынга, ул чоргааралды оттурду.

Инна Дамба-Хуурактын чугаалап турары-биле, шынап-ла «Шын» солун – тыва культураның болгаш тыва дылдың бедииндери.

Үениң, чуртталганың маңа дүргөн. Сайзырап, депшип турар үеден чыда калбайн, «Шын» солун база өскерлип, чаарттынып турар. Медээ, информация алыр Интернет, телевидение радио сайзырап-даа турар болза, амга чедир «Шын» солун массалыг информация чепсектериниң аразында мурнуку одуругларда. Тыва чонга «Шын» солун өгбези-биле дөмей. Оон келир чылын 90 харлаар юбилей. Ынчангаш чагыдылга талазы-биле доктаамал, шынчы, бирги үш одуругда чоруп турар кожууннарны тодарадып, улуг белектерни сөңнээри – ам бо үеде редакцияның салып алган сорулгазы ол.

Мындыг акцияларның түннелинде бичи чаштарның өөрзүн сеткилин көргөш, киж база улам өөрүүр. Ынчангаш чонувусту шуптузун чагыдылгаже чаладывыс. «Шын» солунну чагыдып алгаш, чүгле ажыктыг, солун медээлерни номчуп, билип алыр эвес, а хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерге «далайга дамды дуза» дээни ышкаш, бичи-даа болза, дузаны чедирип турар бис дээрзин утпаалынар.

Менди БАЛДАН.

Саяна Александровна, Мерген Сатович Дактаалайларның өг-бүлөзи.

чыг медээни – Ховалыг Дамбаевна 85 харлап чорааш, чок болганын 11 дугаар уруу Алефтина Сергеевна бистерге дыңнаткаш, уткуп алды. Чеже-даа кажыыдалдың хүнү болза, авазының дугайында чылыг сактыышкыннарны ол чугаалады.

Ховалыг Дамбаевна Дой 1929 чылдың август 9-та Чаа-Хөлдүн Шаңчы сумузунун девискээринге хамааржыр Изиг-Кара деп черге бөдүүн, хөй ажы-төлдүг араттар Декпей Монгуш болгаш Дамбаа Хо-

зунде база Март 8 байырла-лында ажы-төлүнгө шуптузунга «Шын» солунну чагыттырып, белек кылдыр бээри Ховалыг Дамбаевнаның чаагай чаңчылы турган. Ажы-төлүн номчуттунарынга сундулуг, солун-сеткүүлге сонургалдыг кылдыр дыка шын кижизидилгени берген. «Аныямдан тура библиоте-када тыва номнарны шуптузун номчуп каапкан мен» – деп, ол сактып чугаалаар чораан. Ада-чуртун Улуг дайынының чылдарында, 14 харлыг турган

дуп чорааны – ооң намдарын-да. Кожуун Наадымынга хөй эш-өөрү-биле кидисти салгаш, өгнү даарап чораанын чону сактыр.

«Ававыс аажок уран-шевер, омак-сергек, ажилгыр-кежээ, шимченгир киж. Даңгаар эртен согааш даажындан болгаш авамның хайындырган чаагай сүттүг шайының чыдындан-на оттуп кээр бис. Улгады бергеш-даа солуннарын номчуп чыдар, шуут мырыңай номчуп шыдавас апаргаш, «Шын» со-

Кичээнгейге

Үер болган

черлерниң чурт-
такчыларынга

Чүгле чөм кылырынга ижеринге эвес, а аяк-бичи уругларның хе-мселдерин, ойнаарактарын идик-хеп чуурда, өске-башкы ажылын кылырда арыглангыч чунарда ыял-аар хайындырган сугну экидир хайындырган сугну лаары чугула. Бо бир аарында ыяк сагыыр ужу-румну ижин-баар болгаш өске-даа халдавырлыг аары-гын болдурбас сорулга-би-е сагырын Россияның Тыва Республикада Хереглекчилер эргелерин болгаш чоннуң агай чоруун хайгаараар эрге-с сагындырып турар.

Санитар-эпидемиолог эм-члер сугга алыскан Сүт-Хөл аарында Алдан-Маадыр аарында халдавырлыг аа-рылар өөскүүрүн болдурбас сорулга-биле эргежок чугула-чыгларны ап эгелзэн. Суур-каш өреге барын, каш ку-руу арыглангыч-чиигээр черлер санааш, дезинфекция чыгларын чорудуп турар. Эгер улуг-хүнде суг сыггап-чары билек, 278 дөрбелчин-тер оран-савага, 9 кудукка арыглангыч ажылын чорут-ка. Ам-даа үш хөй-ниитиниң улаар черин, базар, хуу 264 алаш сугга алыскан 21 ку-руу арыглангыч, дезинфекцияны чорудуп эгелзэн.

Сугга алыскан девискээр-риниң чагырга черлеринче орустунуп келген байдал-а кылып чорудар ажылдар өчкелеринге хамаарышкан ме чагааларны база чорут-ка. Сүт-бада берген соонда, орталга девискээрлерин бок-а аштап-арыглаар, уруглар наар черлерже, кудуктар аргунда девискээрлерже он-а кичээнгейни угландыра-ар улуг. Кудуктарның дезин-фекциязын ийи катап чорудар алаш чүгле лабораторлуг иччилелдерниң түннели-биле ыыл чок деп бадыткаттынган-да, сугну ажыглап болу-у сактып алыры чугула.

Чуртталга бажыңнарының ыглаашкынын боттары чо-дарын чонга саналдап турар. ажыңнарының ханаларын, иктерин болгаш шалазын-а, аяк-савазын, уруглар хе-мселдерин, идик-хевин тус-а хлор составтыг чүүлдерге ыткан соонда, чуур херек-чынга ажыглаарда, хлора-а, ДП Алтай, ДП-2Т, Дезхлор өске-даа чүүлдерни ыглаар. Дезинфекция чорудар умакты чуктан кылган, эмаль-газы шил савага хоюдар. База бир үер болган Бай-ганың Кара-Хөл суурда бадып, оруу ажыттынары-лек, ынаар чедип, чогуур-ылдарны чорудуп эгелзэ-ге санитар-эпидемиолог-илер белең. Ынчалза-даа-ген чорудар профилактик-ажылдарны Кара-Хөлдүн-илери чон аразында чору-турар.

Вирустуг А хевирниң гепа-аарыын болдурбас сорул-биле эмчилер сугга алыскан-искээрлерниң чурттакчыла-тарылганы эртип алырын-ыйгырып турар. Бир дугаа-да назы четпээн уруглар-гаш ниити чөмненилге чер-иниң, эмнелгелерниң, уруг-болгаш өөредилге албан-лериниң ажилдакчылары-ылганы эртер ужурулуг.

«ДЕМНИГ СААСКАН ТЕВЕ ТУДУП ЧИИР»

Тус черниң девискээрин-ге, лама-башкыларның айы-зап каан черинге субурган ту-дары-биле чоннуң ачы-буян марафону Кызыл кожуунуң Сукпак сумузунуң Культура бажыңыга болуп эрткен.

Аңаа сумунуң албан орга-низацияларының коллектив-тери, чурттакчы чон болгаш кожуун төвүнден аалчылар киришкен. Буянның үүлге кир-жири-биле Тываның сураглыг ыраажызы, ТР-ниң алдарлыг артисти Юлиана Ондар, Иш-кин оглу деп чогадыкчы ат-тыг аныяк ыраажы чонга кон-церт-көргүзүүн бараалгаткан.

Лопсан Чөлел башкы (чон аразында Игорь башкы) субур-ган дугайында, ооң ачы-дуза-зын, ужурун тодаргайы-биле тайылбырлап, ном-судурну номчаан. Чалаткан башкының номналының соонда, субурган тудуунга өргүл кылырының буянның үүлге-херээ эгелзэн. Чыгылып келген чонга байыр чедирип, сумунуң чагырга че-риниң даргазы Сергей Ре-шетников сөс алган. «Бис бо хемчегни эрттирер мурнунда силерниң деткимчегерге дыка идегеп турдус, ол идеге-ливи силенниң бо хүнде хөйү-биле чыгылып келгениңер улам быжыктырды. Демивис-ти каттыштырып алгаш, суу-рууска ыдыктыг субурган-ны тудуп алыр бис дээрзинге бүзүрөп тур мен» — деп, ол чугаалааш, суму чагырга че-

риниң коллективиниң мурнун-дан 20 муң рубльди салып, бир дугаар өргүлдү кылган.

Ачы-дуза марафонунга чыгылып келген чоннуң чы-лыг күзээшкени, өргүл сөңнээшкени-биле черге-лештирнн аразында Сукпак школазының, ТР-ниң Аграр лицейиниң өөреникчилериниң чараш танцы-самы болгаш ыры-шоору байырлалды аян кириген. Хемчегни организас-таарынга, хүндүлүг аалчы-ларны ашкарып-чөмгөреринге улуг деткимчени Аграр лицейиниң коллективи көргүскен. Оон аңгыда бо коллектив 108 муң рубльди, а директору Ре-зеда Тюлюш бодунуң өмүнээ-зинден 10 муң рубльди салган.

Сукпак ортумак болгаш уругларның уран чүүл школа-ларының, «Колосок» уруглар садының, Сукпактың бажың-интернадының (акша болгаш 1 тонна цемент) коллективте-ри эвээш эвес түнүг акшаны салган. Ол ышкаш тус черниң, кожуунуң Төлээлекчилер хура-лының депутаттары эвээш эвес акша түнүг өргүлдү кылган. «Ко-лосок» уруглар садының эрге-лекчизи Ираида Ойдуң (9 муң), суму чагырга чериниң төлээлери Алефтина Монгуш (5 муң), Ай-лана Бады-оол (10 муң), Луиза Дамбар (10 муң) болгаш өске-лер-даа хууда өг-бүлезиниң мурнундан акшаларны салган.

Кызыл кожуунуң чагырга чериниң төлээлери боттарының

талазындан тудуг эгелзэрге, дуза-деткимчени болгаш 1 тонна цемент-биле дузалаа-рын аазаан. Сукпак суурнуң девискээринге субурган тудуу-нуң ачы-дуза марафонунуң тү-ннелинде 398800 рубль, 2,5 тонна цемент, 2 хөй өргүлге келген. Суурнуң чурттакчы бүрүзү буянның үүлге-херекке киржилге чок артпас дээрзин залга чыгылып келгеннер ту-дуг эгелей бээр, деткимчени шыдаар шаа-биле көргүзерин аазаан. Ооң бир херечизи — аныяк башкы Анай-Хаак Оор-жак ажыл-иш эгелзэрге, өгнү тудугжуларга тип бээр болган.

Буян чедирерге, ооң ха-рызы хөй катап буян-биле эглип келир дээр болгай. Ке-жик дилээрде, кижжи баштай боду буянның үүлге кылыр, а буян-кежик ооң соонда ала-чайгаар боду келир. Арыг сет-

Ачы-буян марафону

кил, бүзүрел, идегел, чаагай кү-зээшкени — кижжи бүрүзүнүң ишти-хөңнүнде. Шак-ла мын-дыг бодал-биле Сукпак суур-нуң чону субурган тудуунуң ачы-дуза марафонунга идеп-кейли-биле киришкени ол.

Идегел болгаш бүзүрел кижжи бүрүзүнүң сөңү болзун. Сукпак суурга субурган чоннуң хөй-ады-биле туттуна бээр дээрзинге идегел улуг. Суурнуң чурттакчыларының күзелде-ри бүдүп, чорук-херээ бүдүп-ле турзун. «Демниг сааскан те-ве тудуп чиир» дээн чоннуң мерген угаадыглыг үлегер до-маанда чугаалааны ышкаш, кижжи бүрүзү бүгү күжүн буян-ныг үүлге-херекче мөөңөп ки-рирге, ажыл бүдүгүр болур.

Валерия КОНГАР.

Авторнуң тырттырган чуруктары.

ТӨЛЕПТИГ КАМГАЛААН

Июнь 26-30 хүннеринде республиканың 1 дугаар шко-ла-интернадының бут бөм-бүүнүң чыынды командазы Сочиге Бүгү-россия чергелиг маргылдаага киришкен. Ты-ваның адын камгалаары-биле 8 спортчу, 2 тренер башкы чораан. Аңаа аңгы-аңгы ре-гионнардан 13 команданың аразында олар IV черни чаа-лап алган.

Спортчуларның тренер баш-кызы Айдыс Монгуштуң чугаа-зы-биле алырга, оолдар 2010 чылдан эгелеп бут бөмбүүнүң секциязынче барып эгелзэн. Олар школа-интернаттың де-вискээринде бут бөмбүүнүң шөлүңге кежээниң-не ой-нап, арга-дуржулгазын бе-дип келген. Оолдар бот-бот-тарының канчаар ойнаарын, аргаларын билер, аразында эп-найыралдыг. Команданың ойнаар хүнү дыка изиг, дунаар-гай болган. Эгезинде 2-ги чер дээш, сөөлүнде 3-кү чер дээш 1 сан четпейн барган. Ынчалза-даа оолдар боттарының мур-нунга келир чылын тиилелгени албан чедип алыр сорулганы салып, шыңгыы белеткенип ки-рипкен.

Сайдаш Хертек:

— Далайны черле көрүп көрбээн мен. Сочиге четкеним

— аас-кежик. Аңаа эштип, хүнге дөгеленип чыдарга, аажок эки. Акварка чедип, дельфин-нер-биле тураскаал кылдыр кады чурукка тырттырганым ка-жан-даа уттундурбас.

Демир-Даш Монгуш:

— Новосибирск хоорайже маргылдааларже автобустап чедип турган бис. Самолетка олурарга, эгезинде коргунчу

болду. Олимпиаданың спортчу объектилерин кежээ самолет-туң соңгаларындан көөрге, аажок чараш. Далайның суу дыка чылыг, эштирге аянныг. Хоорай арыг-силиг, кудумчу-ларында пальмалар, янзы-бүрү өңнерлиг чечектер хөй. Өске командаларның белеткели шыырак болду. Ынчалза-даа түннел оюннуң киржикчилери

4 команданың аразынче кире бергенивис — улуг чедишкин. Удурланыкчыларывиска 1 сан четпейн, 4-кү черге төлептиг болдус. Бүгү-россия деңнел-диг бут бөмбүү маргылдаа-зынга киришкенивисти улуг чедишкин деп санап тур мен. Келир чылын тиилелге чедип алыры-биле чыл дургузунда бе-леткенир бис.

Алим Дайдонов:

— Бут бөмбүүнүң секция-зынче 8 харлыымдан эгелзэш барып эгеледим. Сочи хоорай, Кара далай, дельфиннер дээш шуптузун сонугадым. Сана-торийге чөмгөрери амданыг болгаш хөй ногаа, кат-чимисти чидивис. Далайга эштирге аян-ныг-дыр. Келир чылын маргыл-дааларга белеткенип, аңаа ал-бан тиилелгени чедип алыр бис.

Шынап-ла, Бүгү-россия чер-гелиг бут бөмбүү маргылдаа-зынга оолдарның 4-кү черни чедип алганы — улуг чедиш-кин-дир. Чылдан чылче утту-руп-даа тургаш, тура дүшпейн, чүгле бурунгаар чүткүлден оолдар боттарының мурнунда салган сорулгаларын чедип ап болур дээрзин тренерлер-даа, бичи спортчулар-даа билер. Салган сорулга күүсеттинер-ле болзунам.

Шончалай ХОВАЛЫГ.

«СОСНОВЫЙ БОР» – КАДЫКШЫЛДЫҢ ОРАНЫ

Кадыкшылды быжыглаары-биле дыштанып алыр онза, чараш бойдус чурумалдыг черлериниң бирээзи — «Сосновый бор» санаторий. Ол Красноярск крайның Минусинск хоорайдан 15 километр черде Тагар хөлдүн эринде хадыларлыг болгаш хадыңнарлыг арга иштинде турар. Маңаа келген улустуң сагыш-сеткилин чараш бойдус өөртүр, а мага-бодун тускай мергежилдиг эмчилер эмнеп турар.

Тагар хөлдүн суунуң болгаш малгажының эмнээр шынарының дугайы чонга билдингир. Маңаа эмненип алыры-биле сөөк-даяк аарыгларындан, кемдээшкин соонда экирип алыр дээн улус черле кээр. Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде хөлдүн мурнуу талазынга шериг госпитальды тургускаш, шериглерниң балыгларын чүгле малгаш болгаш хөл суундан алган стрептоцид дустарлыг эмнер-биле экиртип турган. Ынчан хөлдүн эм шынары улусту кайгадыпкан. Сегип эмненип алган шериглер база катап фронтуге чоруп турган. Бо черде дайынчы кижиниң чевээ деп чүве шуут чок. Тагар хөлдүн эм шынарлыг күжү ол хире.

«Сосновый бор» деп санаторий-профилакторий 1979 чылда ажыттынган. Маңаа 35 чыл иштинде бүгү Россияның аңгы-аңгы булуңнарындан улустар кээп, кадыкшылды экижидип турар. Тагар хөлдүн суунуң болгаш малгажының шынары Израильде Мертвое море далай-биле дөмей. Тагар хөл онза камгалалдыг девискээрде, оң кожазында бурунгу үениң хадылары өзүп турары-биле сурагжаан Кривин арыы — бойдустуң төөгүлүг тураскаалы. Бойдустан бүткен кадыкшылганың онзагай чери мага-ботту-даа, сагыш-сеткилди-даа эмнээр. Амгы үениң медициназының чедишкенин экижидип эмнээр. Амгы үениң медициназының чедишкенин экижидип эмнээр. Амгы үениң медициназының чедишкенин экижидип эмнээр.

«Сосновый бор» санаторийде шупту аарыгларны эмнеп турар. Ынчалза-даа колдадыр хол-бут, сөөк-даяк аарыгларын эмнээр. Сөөлгү чылдарда хан-дамыр, чүрек, бүүрек, гинекология, ижин-баар, кеш аарыгларының болгаш чигир аарыының эмнээшкин чорудуп эгелээн. Инфаркт азы инсульт болгаш өске-даа берге аарыг соонда, кадыкшылды экижидип эмнедир-биле реабилитация эмнээшкиннерни база маңаа эртип ап болур. Реабилитация үезинде санитар-курорттуг эмнээшкинни билдиг болгаш чедимчелиг ажыглаарындан кижиниң күш-ажылының болгаш хууда салым-чолу хамааржыр.

Онзагай чүве хөлдүн суунуң болгаш малгажының эм шынарлыг күжү сулараваан. Хөлдүн малгажы аарыгны эмнээринден аңгыда, мага-боттуң камгалал күжүн бедидер. Малгаш-биле эмнээриниң янзы-бүрү аргаларын доктор Валерий Федорович Марков ажыглап, чүс-чүс аарыг кижилерни эмнээр. Оорга сөөгүнүң аарыгларын малгаш-биле эмнээриниң аргаларын доктор Марковтун

дуржулгазындан шиңгээдип алган. Ол бодунуң арга-дуржулгазын санаторийниң аныяк ажылдакчыларына дамчыдып берип турары кызыгаар чок өөрүнчүг.

Хөлдүн эм шынарлыг аржаан суунуң дугайын онзалап айтыры чугула. Ол нерв системазының, хан-дамырның, чүректин ажылын экижидер. Аарыг улус аржаан суглуг бассейнер, ванналарга эштип эмненип турар.

Амгы үеде санаторийниң девискээринде аржаан сугнун муңгаш дамчыдылгасы системазын тургускан. Аржаан үнүп чыдар черден сугну арыглаан соонда, ол дораан суг дамчыдар хоорзаларга баар, ону өске суг-биле холувайн турар. Ижин-баар аарыглыг улус ону ижип эмненир. Кеш аарыгларын аржаан суг-биле эмнээриниң ниити аргаларын шуптузун эрттирер.

Санаторийниң кол эмчизи, Россия Федерациязының алдарлыг эмчизи, дээди категорияның терапевт-эндокринологу Наталья Воверениниң чугаазы-биле алырга, бир дугаар келген аарыг кижилер бүрүзүн шинчип хүлээп турар. Аарыг улустуң чамдызының хоочураан аарыглары хөй болур. Санатор-курорт карточкаларын долдурар ажылга санаторийниң эмчилери хынамчалыг. Чижээ, оорга сөөгүндө грыжалыг деп бижип каан боор. Шинчип көөрге, хоочураан дегдиришкенин. Ол кижиниң хоочураан аарыгына эмнээшкин херек ышкажыл. Канчаар эмнеп турарыл? Эге дээрзинде ол кижиниң күштүг чөдүлүн эмнээр, оон соонда ооргазында грыжаны эмнээр. Эмнээшкинниң чедимчелиг болур угланышкынын шилип алыр дээш келген аарыг кижилер бүрүзү-биле үр чугаалажып, тып, тодарадып алыр. Улустуң кадыкшылды экижидип эмнээринге арга-дуржулгазын улуг эмчилер үлүг-хуузу кириштирип турар. Ылаңгыя кол эмчиниң оралакчызы, дээди категорияның рефлексотерапевт, физиотерапевт эмчизи Андрей Карпенкону демдегеп болур. Оон аңгыда гинеколог, маммолог, онкогинеколог, психолог, дерматолог эмчилер тус-тузунда аарыг улусту шинчип хүлээп турар. Косметолог

кабинеди амгы үениң дериг-херекселдери-биле хандыртылган. Мага-боттуң, арын-шырайның таарымча чок чүүлдеринге эмнээшкиннерни кылып чорудуп турар.

Бойдустуң дустуг суу, малгажы, аржаан суу, агаарындан аңгыда, электри болгаш чырык эмнээшкини, рефлекс болгаш гидротерапия, фитотерапия, озонотерапия болгаш массажтын янзы-бүрү хевирлери, аппараттыг косметология аргаларын ажыглап турар. Жадеит даш-биле (шаңгыр өңүг) изидер сауна болгаш бассейн база бар.

35 чыл дуржулгалыг санаторийниң ажылында чаа чүүлдер немежиپ турар. Шыңгыс адааннажылга барда болза, мурнуку одуругну ээлеп, төлөптүг ажылдаар дээш санаторийниң ажылдакчылары кызып турар. Эмнедип алыр күзелдиг улус чыл дургузунда, кышкы үеде безин үзүктөлбейн кээп турар.

Чаартынган чүүлдер хөй. Электри эмнээшкинниң залын улгаттырып, чаа аппаратуралар-биле дерип, ажылгалга кириген, хары угда 15 кижини эмнеп ап болур. Амгы үениң электрофизио эмнээшкинниң 60 хире аргазы-биле эмнээр. Ине-биле эмнээшкин чорудар кабинетти база катап ажыткан.

Оорга сөөгүнүң шупту кезектерин (моюн, хөрек, бел, кудурук) эмнээр азы кургак тракция деп адаар (оорга сөөгүн херер) аппаратураны база тургускан. Даштар-биле эмнээр стоунотерапия кабинетин ажыдарын планнап турар. Даштарны изидип-кеш, оон бичии сериидей бээрге, мага-боттуң кемниг кезектеринге салып эмнээр. Бо арга — чөөн чүк медицинасында, колдуунда Кыдатта, непертээр эмнээшкин.

Сегидип эмнээр, кадыкшылды катап тургузар эмнээшкинниң албанын чаңгыс аай компьютер четкизинде каттыштырган. Ону аарыг улусту хүлээп алырынга эптиг болгаш оочурга хөй үе чарыгдавас эптиг байдал тургузар дээш ынчаар кылган.

Озон-биле эмнээр дээрге дыка хөй кеш аарыгларының, оон иштинде целлюлит болгаш арында шивишкелерни чидирип эмнээр тускай

аргаларлыг эмнээшкин болуу эмнээшкинни чорударына ажык-кислород-озон холуксаазы организмге эки салдарны чедире хире сеанс соонда, кештин дашкалары болгаш дески эвес дери, шивишкелери чиде бээр кадык болгаш чараш апаар. биле эмнээшкинни элээр аарыгларны эмнээринге ажык-Ол ниити организмниң кадык экижидип, аарыгларга удур берип, мага-ботка аныяк аячын кириптер. Кижилер бүрүзү эээр чүүлү-ле ол.

Санаторийде инфраструктура сайзыраңгай. Тренажерлуг залларның ойнаар оюннары, библиотека, концерт залы, бильярд, теннис, волейболдаар, баскетбол шөлдер бар. Тергелерни, ролли, хаактарны, конькилерни, нис ракеткаларын болгаш спорт оюннарның өске-даа херексел хөлөзилеп алгаш, ойнап болур аңгыда аът мунуп алгаш, ага болур. Тускай белеткелдиг балыкчы иппотерапияны — аът эмненир сеансыны эрттирип турар. Күзелдиг улустарга санаторий девискээринден дашкаар экскурсияларны чорудар.

Хүнде беш катап чедимненир, та сагырын барымдаалап, белеткеп турар. Шынары эки аш-чемни, эът, сүт, балык маан үр үеде шылгап хынап турар. Чурттакчыларында турар.

Дыштанып келген улуска чур черни шилип алырын сүмелеп турар «Эконом», «Стандарт», «Люкс» категорияның өрээлдери бар. «А» биле төлү» корпус, чайгы бажыгаштар, чаагайжыткан коттед база бар. Путевканың өртөө таар оран-саваның хевирин шалганындан хамааржыр.

Бо санаторийниң дугайы республиканың чурттакчылары билир. Чыл эгезинден тура м. Ак-Довурак, Кызыл болгаш Шап Арыг хоорайлардан болгаш ыра Мөңгүн-Тайгадан безин улус эмненип дыштанып турар. Санаторийге тургаш, эмнээшкин алганы дугайында чүгле эки үнелелдер «Сосновый бор» санаторийниң эмчизи Наталья Воверене чачан чер-чурттугларын чалап, оларны не чылыг-чымчак сеткил-биле үр хүлээп, дыштанылга болгаш эмнээшкин шынарлыг дээрзинге бүредип турар. Кирип моорланар!

«Сосновый бор» санаторий чалап тур бис: Красноярск край Минусинск району, Тагар хөлдү мурнуу-чөөн эри.

Тайылбыр алыр телефоннар (39132) 2-16-88, 5-08-34, 79-2-01, 2-73.

Каң дег кадыкшыл — «Сосновый борда»!!!

Чечек МОНГУ

«Тываавтотранстың» өөредилге-курс комбинатының автошколазы дараазында мергежилдерге өөредир-биле чыылданы доктаамал чорудуп турар:

- «А», «В», «С», «ВС», «Д», «ВЕ», «СЕ» категорияның чолаачылары;
- айылдыг чүк сөөртүр чолаачыларны (ДОПОГШ);

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАЛГА

— пассажирлер аргыштарының орук-шимчээшкин дүрүмүнүн талазы-биле техминимум;

— бүгү хевирниң чолаачыларының стажировказы;

— удуртукчуларга болгаш өрттүн айыыл чок чоруу дээш харысалгалыг кижилерге ыяп дужаар өрт-техниктиг минимум талазы-биле кыска хуусаалыг курстар.

Төлөвирни үзүктөп болур, кичээлдерниң графиги өскерлип турар, өөренип турар кижилерге тус-тус хамаарылга.

Айтырыг тургузар телефон: (39422) 2-71-37; 2-90-09.

Полевая кудумчузу, 120.

Долгачар, келиңер, өөрениңер, бедик мергежилди чедип ап, оруктарыңы ээлери болуңар!

№1281 лицензияны 2011 чылдың 06.14-те ТР-де өөредилге хайгааралының албаны тывыскан.

МӨӨРЕЙГЕ КИРЖИЦЕР, УРУГЛАР!

Тываның Буддистер кат-
тыжышкыны болгаш «Аас-
кежиктиң тургузуу» ориф-
лейм командасы уруглар
турктарының «Мээң
бүлөм» деп II республи-
ка мөөрейин эрттирер.

Мөөрейге киржири-биле
2014 чылдың июнь 17-ге чедир
ураан чуруктарын Кызыл
хоорай, Калинин кудумчузу,
№ 2 подъездиде «Аас-кежик-
тиң тургузуу» орифлейм ко-
мандасының офиси деп адрес-
казы Цеченлинг хүрээзинге
кээри чугула.

Мөөрейге уругларның чу-
руктарын 3 хевирге хүлээп
ыр — 5 харга чедир, 10
арга чедир, 15 харга чедир,
4 деп форматтан биче эвес
казынга акварель, фломас-

тер, өңүг карандаш,
пастель-биле болгаш
өске-даа чүүлдер-биле
чураан чуруктарны хү-
лээп алыр. Чуруктуң
утказы — өг-бүлө.

Мөөрейниң ыяап
күүседир негелдези:
уругнуң фамилия-
зын, адын, назы-ха-
рын, чурттап турар
черин, харылзажыр
телефонун айтыры.

Мөөрейниң түң-
нелдерин 2014 чыл-
дың июнь 18-те 11.00 шакта
Тыва Республиканың Национал
музейиниң хуралдаар залында
үндүрер.

Шупту киржикчилерге ту-
раскаал бижиктерни болгаш
өөрүп четтиришкин сөстөрүн

тыпсыр. Мөөрейниң тиелек-
чилеринге «Аас-кежиктиң
тургузуу» орифлейм коман-
дасының шаңналдарын тып-
сыр.

Айтырыг тургузар теле-
фон: 8-923-544-70-11.

КОНКУРС ЧАРЛАП ТУР

Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожуунуң Бора-Тайга сумузунуң
Төлээлекчилер хуралы Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожуунуң
Бора-Тайга суму чагырга даргазының хостуг албан-дужаалын
ээлээринге конкурсту чарлап тур.

Конкуртка 18 хар четкен, дээди профессионал эртемниг,
муниципалдыг албан чериниң удуртукчузунга 3 чылдан эвээш
эвес ажил стажтыг, компьютер техниканы эки билир, «Word»,
«Excel» офистиг программаларны, Интернет харылзааны болгаш
«электроннуг почтаны» ажыглап билир Россия Федерациязының
хамаатызы киржип болур.

«Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожууну Бора-Тайга сумузунуң»
чагырга даргазының хостуг албан-дужаалыга конкурсту
эрттирериниң дугайында чарлалды парлаан хүнден эгелээш, 20
хонуктуң дургузунда документилерни ажил хүннеринде 9 шактан
17 шакка чедир Тыва Республика, Сүт-Хөл кожуун, Бора-Тайга
суур, Кара-Сал Павел кудумчузу, 23 адрессте Бора-Тайга сумузунуң
Төлээлекчилер хуралының өрээлинге хүлээп алыр.

Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожуунуң Бора-Тайга сумузунуң
чагырга даргазының хостуг албан-дужаалында конкурс 2014
чылдың июнь 30-де Бора-Тайга сумузунуң чагыргазында 10 шакта
болур.

«Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожуунуң Бора-Тайга сумузунуң»
чагырга даргазының хостуг албан-дужаалында кандидаттар конкурс комиссиязында дараазында документилерни
киирер:

- 1) муниципалдыг албан-дужаалды ээлээрин дилээн хуу билдиринишкин;
 - 2) Россия Федерациязының Чазааның төлээлеткени федералдыг күүсекчи органының доктаадып тургускан майыын езугаар бодунуң холу-биле долдурганы болгаш адын салганы анкетаны;
 - 3) паспортунуң хоолгазы;
 - 4) күш-ажыл дептериниң хоолгазы;
 - 5) эртем-билиниң дугайында документилериниң хоолгазы;
 - 6) муниципалдыг албанга киреринге шаптык болур аарыгның чогуунуң дугайында медицина албан чериниң түңнелин;
 - 7) шийткен барымдаазы бар, чок дугайында медээни;
 - 8) Федералдыг болгаш регион хоойлужулгаларында көрдүнген өске-даа документилерниң хоолгазы.
- Харылзажыр телефон:
8-929-358-94-79, 8-923-547-23-13, 8-929-316-39-90.
Документилерни хүлээп алыры 2014 чылдың июнь 27-де 17.00 шакта доостур.

ЧАА-ХӨЛ КОЖУУННУҢ КЫЗЫЛ-ДАГ СУМУЗУНУҢ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР ХУРАЛЫНЫҢ ШИИТПИРИ

Чая-Хөл кожуунуң Булуң-Терек ортумак школазынга
Мартемьян Ховалыгович Меңниг-оолдуң адын
тыпсырының дугайында
2012 чылдың ноябрь 27 №39 Булуң-Терек суур
Тыва Республиканың Чая-Хөл кожуунуң Кызыл-Даг көдээ
суунуң чурттакчыларының болгаш Чая-Хөл кожуунуң Бу-
Терек суурда М.Х. Меңниг-оолдуң төрелдериниң дилээн сай-
ып көргөш, Чая-Хөл кожуунуң Кызыл-Даг көдээ сумузунуң
элекчилер хуралының шийтпирлээни болза:

Чая-Хөл кожуунуң Булуң-Терек ортумак школазынга
КР-ниң улус өөредилгезиниң тергини, күш-ажылдың хоочу-
Булуң-Терек школазынга 38 чыл дургузунда физика болгаш
матика башкылап келген Мартемьян Ховалыгович Меңниг-
оол адын тыпсыр.

Бо шийтпирниң күүселдезинге контрольдү Чая-Хөл кожуун-
Кызыл-Даг көдээ сумузунуң Төлээлекчилер хуралының социал
рыглар талазы-биле комиссиязынга дагзыр.

Бо шийтпир ону хүлээп алган хүнден күштүг болуп кирер.
Тыва Республиканың Чая-Хөл кожуунуң Кызыл-Даг
көдээ сумузунуң баштыгы — Төлээлекчилер
хуралының даргазы А. САТ.

Порамалар, хирээлдер: ленталыг, тегерик, рамалыг

АЛТАЙ > АВАГАРД > АНГАРА > АЛТАН

Заводтун өртектери-биле Магдалдыг

Кызыл хоорай, Комсомольская кудумчузу, 97, 8-930-410-0040

е (өг-бүлениң) капиталының акша-хөреңгизин бажың ту-
нга, бажың (чурттаар дача) садып алырынга ажыглаары-биле
ини бээр.

ел. 8923-389-70-57, 8923-543-05-47.

Сертификаттыг. Төлөвирлиг үндезинге парлаан

Азия-Сибирьден

автомашинаны ойнадып ал!

Өске белектер база бар:

- чадаг-терге;
- соңга кылдыртып
- алырының сертификаттары;
- жалюзи;
- соңга аштап-арыглаар

херекселдер болгаш өске-даа чүүлдер.

Кылагар продукцияны
садып алгаш, автомашина
ойнадып алыр аргалыг боор силер!

Интернациональная кудумчузу, 6 тел: (39422) 2-24-51, 8-923-217-67-87
Калинин кудумчузу, 122а («Фрегат баазы») тел: (39422) 5-22-46

Кызыл хоорай, Оюн Күрседи кудумчузу 54
Т: 8(394-22) 5-29-85, 8-923-261-7070

Садыйп турар, эштеп тургузар, арыглап септеп бээр.

Агаарны арыглап серинделер
кондиционерлер.
Хат-салгыныг серинделерин
вентиляторлар.
Агаар серинделер херекселдер
Агаарны арыглаар херекселдер
Суг чылдыр херекселдер
Бажыңга болгаш үлентүрге
ажыглаар вентиляция
Чылыдыкчы — каминтер
Чылыг бээр херекселдер.

Доңчод (Уш-Дакпыр Байырлар)

2014 чылдың июнь 13-те
Бай-Тайганың Меңге Оваазы-
ның Дагылгазы «Бүгү Тыва-
ның Таңды Саңы» Бүгү Тыва-
ның чүглэ эр чонун Дагылгага
киржиринче чалал турар. Бо-
лур чери Бай-Тайганың Оваа-
зы. Эгелээри 9 шакта.

Тыва лама-башкылар.

Сүт-Хөл кожуунуң Суг-Аксы
ортумак школазын 2013 чыл-
да дооскан Танаа-Херел Шол-
банович МОНГУШТУҢ адын-
га тывыскан 17 АБ 0009456
аттестаттың читкенин барымдаа-
лааш, ону күш чок деп санаар.

Сүт-Хөл кожуунуң Хөр-Тайга
ортумак школазының 2010 чылда
дооскан Начын Андреевич ОН-
ДАРНЫҢ адынга тывыскан 17 АБ
002429 аттестаттың читкенин барым-
даалааш, ону күш чок деп санаар.

сибирский бизнес

Тудуг-шеверлел материалдары:

Металлочерепица-1200 рубль;

Профлист-1550 руб.;

Ондулин-430 руб.;

СМЛ-350 руб.;

Гипсокартон-300 руб.;

OSB, шуугай, чылыглаашкыннар, хоюдуглар,

хана панельдери, сүг-эмульсия будуу, кара-саазын,

пенопласт, профильдер, монтаж көвүү,

быжыглакчылар болгаш өске-даа.

Адреси: Оюн Күрседи кудумчузу, 54, тел. 8-983-259-49-51;
Интернациональная кудумчузу, 117, тел. 8-913-350-02-56.

Сүт-Хөл кожуунуң Суг-Аксы
ортумак школазын 2013 чыл-
да дооскан Танаа-Херел Шол-
банович МОНГУШТУҢ адын-
га тывыскан 17 АБ 0009456
аттестаттың читкенин барымдаа-
лааш, ону күш чок деп санаар.

УАЗ автомашинага артык кезектерни

барын садып ап, чогуң чагыдып ап бо-
лур. Чагыдар болза, өртээниң 50 хуузуң баштай төлөп
алыр. Өртээ Новосибирск хоорайны.

«Регион 17» КХН, Интернациональная кудумчузу, 115,
(2 дугаар каът) Тел. 8(394-22)-6-60-40,
8-913-358-08-88. КХН «РЕГИОН 17». ИНН 2455030034.

Төлөвирлиг үндезинге парлаан.

Көдээ ажил-агый барааннарының

«САЙЗЫРАЛ» рыногу
Кызылдың Мир кудумчузу,
15 «б» адрессте ажыттыган.

Садыглаар черлерни садып
база хөлөзиге берип турар.
Дыштаныр хүн ярмарказы суб-
бота, улуг-хүн санында эртип
турар.

Чонувусту чаладывыс!

Тел. 8-933-314-0913.

КААБ/а рыногу «Сайзырал»
Шыныдылга 17 №000580281.

«Эзим-Адаа»

КХН ветеринарлыг
аптека

биркалар, биркачтар, дыргак
кезер хачылар садып турар.

Адреси: Кызыл хоорай,
Улуг-Хемская кудумчузу, 14.

Садыг павильону ГРЭ.

Тел: 8-923-381-8169

Лицензия РСН №010149.

Россияның Көдээ ажил-агый хе-
реглел хайгааралының Тыва бол-
гаш Хакасия Республикалар та-
лазы-биле эределди тывыскан.

«РОССИЯНЫҢ ЭЖИКТЕРИ» МАГАЗИН

950 рубльден өрү өртектиг
өрээлдер эжиктери болгаш 2900
рубльден өрү даштыкы эжиктер
Купе, Гармошка, дүрүп турар
«Номчугаш» деп эжиктер. Арка-
лар, чылыг шала, ПВХ плиткадан
шала шывыглары.

Ажылдаары: пон.-субб.

9.00-18.00 ш.

Улуг-хүн — дыштаныр хүн.

Кызыл хоорай,

Титов кудумчузу, 7.

Тел. 8 (39422) 2-16-93,

8-923-262-1111

КХН «ГИГАНТ-СЕРВИС».

ОГРН 1031700523546

Өртектөр парлаан үезинде шын
болур. Төлөвирлиг үндезинге парлаан.

ААЛЧЫЛАРЫВЫС – ЧУРУКЧУЛАР

Эрткен неделяда Тывага Москвадан чурукчулар чогадыкчы сургакчылаашкына чораан. Кымнарыл ол, таныжаалыңар. Олар М.Б.Греков аттыг шериг чурукчулар студиязының ажилдакчылары-дыр. Александр Михайлович Ананьев Москваның Суриков аттыг күрүнениң уран чурулга институтун дооскан. Ол төөгүлүг улуг чуруктар жанры-биле ажилдап чоруур. Андрей Ильич Дроздов база Суриков аттыг институтту дооскан. Юрий Алексеевич Бирюков – Россияның чурулга академиязының доозукчузу. Бо ийи чурукчу аңгы-аңгы жанрлар аайы-биле чуруп чоруур чурукчулар-дыр. Аалчыларны ТР-ниң Культура яамызының төлээлери, ТР-ниң Чурукчулар эвилелиниң баштаар чериниң кежигүннери уткуп алгаш, аргадуржулга солчулганың солун ужура-

жилгазын эрттирген.

Москвачыларның келген сорулгазы – үш-ле хонуктуң дургузунда Тыва дугайында чуруктарны чурууру. Ол ажилдарын олар Тыва биле Россияның демнежилгезиниң 100 чылының байырлалына тураскаадып турар. Чурукчу аалчылар кээп турар Тывага агаар-бойдус бүрге, хаттыг, хар-чаыс чаап турган-даа болза, москвачылар каас-чараш Чагытай хөлге, Енисей эринде кайгамчык чараш чурумалдыг черде «Алдын-Булак» этно-культура комплекзинге база Чадаананың Үстүү-Хүрээге чедип, кыска үениң дургузунда хөй чуруктарны чураан. Ол ажилдарын Алдан-Маа-дыр аттыг Национал музейге делгээн. Москвадан чурукчуларның ажилдарының делгелгезин («Тувинский пленер») Кызылдың уран чүүл училищезиниң

сургуулдары, Р.Кенденбиль аттыг уругларның уран чүүл школазының өөреникчилери, чурулга башкылары, Тываның хоочун болгаш аныяк чурукчулары база көрүкчүлөр сонуургал танышкан. Агаар-бойдус бүрге турган болгаш чурукчуларның ажилдарында шала караңгы, куу өңнер колдап турар-даа болза, олар Тыва черниң аян-шинчизин, бойдус-чурумалын, онзагайын олчаан дамчыдып шыдаанын оларның коллегалары болгаш көрүкчүлөр демделгээн. Москвачыларның делгелгезин чаңгыс хүн дургузунда хөй кижилер магадап көргөн, кежээ аалчылар чанып чорупкан. Оларның Тыва-

Аалчыларның чураан чуруунда – Үстүү-Хүрээ

дан ажилдары Москваның кайырук делгелгелеринге удавас көстдээрзи чугаажок.

Делгелгеден чурукту Чыңгыз тирттирген.

«Тыва — бистиң өргээвис»

Тиилекчи — Барыын-Хемчик биле Улуг-Хем

Майның 30-31 хуннеринде В.Көк-оол аттыг Национал хөгжүм-шии театрынга «Тыва — бистиң өргээвис» XVI республика чергелиг фестиваль болуп эрткен. Бо фестиваль улусчу чогадылганың эң-не чончу мөөрейи-дир, чүге дизе ооң киржикчилериниң саны фестивальдан фестивальче улам не-межил, көвүдөп, өзүп турар. Бо удаада фестивальдың ниити киржикчилериниң саны 12 муң ажыг кижиле база 200 ажыг кол-лектив болган.

Россия биле Тываның демнежилгезиниң 100 чылынга база Кызыл хоорайның үндезилетинип тургустунганының 100 чылынга тураскааткан XVI республика чергелиг «Тыва — бистиң өргээвис» фестивалдыг киржикчилери аңгы-аңгы жанрлар аайы-биле кайгамчык чараш болгаш ханы утка-шынарлыг уран чүүлүн бараалгаткан. Үндезин езу-чаңчылдарны салгалдарга сиңиктирип, ону салгалдан салгалче дамчыдар, интернационалчы эп-найыралга кижизидер сорулгазын фестиваль төлөптү-биле чедип алшыдаан. «Россия — Тыва» деп тема кол черни ээлеп турар оюн-тоглаазын 17 кожуунуң болгаш Кызыл, Ак-Довурак хоорайларның төлээлери көргүскен. Тиилекчилер шаңналга «УАЗ-452» автомашинаны алыр дээни бүгү чонну хей-аът кирип чалгынналдырган болгаш чогадыкчы салым-чаяанын долузу-биле бараалгадыр арганы берген. Россияга 2014 чылды Культура чылы кылдыр чарлааны фестивалчыларны улам чүглендиргени чугаажок.

Тываның болгаш Хакасияның уран чүүлүнүң алдарлыг ажилдакчызы, ТР-ниң культура сайыды В.О.Донгак удурткан жюриге тиилекчилерни илередири берге болганы чугаажок, чүге дизе барык кожуун бүрүзү тиилелге дээш төлөптү-биле турушкан. Кожуун бүрүзү бодунуу-биле тускай аяныг, бир-

ле шыырак талалыг, кайгамчык талантылыг киржикчилерлиг. Ынчалза-даа шыырак белеткелдиг, чаа ажыдыышкыннарлыг, күүселделери бедик шынарлыг кожууннар ылгалып көстүп келир-дир.

Ооң мурнунда эртип турган фестивальдарга Кызыл кожуун, Мөңгүн-Тайга, Тожу доктаамал тиилекчилер болуп, шаңналдыг черлерден чыда калбас турган болза, бо чылын оларның кайызы-даа шаңналдыг черже кирбээн, ынчалза-даа ооң чылдагааны багай белеткенгенинде эвес, а өске кожууннарның ыяк белеткенип, оларны ыяп-ла ажар дээш ажилдаанының түннели-дир деп көөр апар. Мөңгүн-тайгажыларның хылдыг хөгжүм оркестри күүселде бүрүзүн үдөп турарын канчап демдеглевес боор. Өске кожууннар ылаңгыя танцыларын фонограммада бижиткен аялгалар-биле үдеттирип турар болза, мөңгүн-тайгажыларның «дириг» хөгжүм-биле үделгези улам аян кирип турар. Кызыл кожуунуң аас чогаал ансамбли, Каа-Хем суурдан хоровод танцызы, Би-Хемден Вероника деп кыстың ырызын («Арбын өссүн»), Каа-Хем кожуунуң «Хөглүг ярмарказын», Таңдының «Аяк хээлиг Тывам» деп ыры-танцылыг композициязын, Бай-Тайгадан үш ыраажы кыстың Кызыл хоорай дугайында ырызын көрүкчүлөр магадап, диңмиттиг адыш часкаашкын-

нары-биле үдөп турду. Сүт-Хөл кожуун чагыргазының даргазы Маны Кызыл баштаан квартеттин «Бурунгаар, Тыва!» (сөзү О. Дамба-Хууракты, аялгасы О. Сааяны) деп ырыны күүсеткени, Хөр-Тайгадан уругларның «Күзел» цирк бөлүүнүң оюнун (удуртукчузу Алексей Ондар) магададыыс. Салгал дамчып келген уран талантызын черчерлер уламчылап, мергежили бедип турары өөрүнчүг. Ол талазы-биле Ак-Туругнуң бичии цирк артистерин черле онзалап демделгезе чогуур.

Фестивальга шаптык болуп турган дыңна чаңгыс чүүлү маңаа айтыры чугула. Сценада салган 4-5 хире микрофоннуң чүгле бир-ийизи эки ажилдап турар, өскелери — шуут дыңналбас. Ылаңгыя Бай-Тайга кожуунуң концертиниң үезинде микрофоннарның шынары тодазы-биле көстүп келген — аңгы-аңгы үннерге ырлап турган ыраажыларның чүгле чаңгызының үнү дыңналыр боорга, күүселдениң шынарынга багай салдарлыг болбайн канчаар. Гала-концерт үезинде микрофоннарның байдалы база-ла ындыг болду. Сценаның артыгы кезээнден чугаа шуут дыңналбас. Дээвириден шөйүп бадырыптар микрофоннар турар бооругай, оларны чүге ажыглаваан чүве ийик. А өске бүгү талазы-биле байдал таарымчалыг. Сцена артында чеже-даа хөй киржикчилер турза, бүгү чүве чурумунуг, чыскаалдыг. Бир кожуун төндүргөш, каш-ла минута дургузунда өскезинге сценаны саат чокка чалап берип турар.

Гала-концерт орту кирип чорда, башкарыкчылар сценаже Тыва Республиканың Баштыңы — Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оолду чалап-

ты. Көрүкчүлөр демниг адыш часкаашкыны-биле хүндүлүг аалчыны уткуп алды. Индирже үнүп келгеш-ле, Шолбан Валерьевич «Сүрлүг-дүр, оо!» деп магадалын илеретти. Көрүкчүлөр өөрүп, чоргаарланып, шимээн-дааштыг база катап адыш часкаашкыннары-биле харыыладылар.

«Чонувус кайы хире талантылыг-дыр, чээ! Чончу мөөрейниң, улусчу фестивалдыг киржикчилери ындыг болур-даа ужурулуг. А талантылыг чон кандыг-даа бергерге торулбас. Тывавыстың адын бедик тудуп шыдаар чонувуска канчап чоргаарланмас, канчап өөрүвес боор. Бо дээрже профессионал артистер эвес, а аңгы-аңгы мергежилдин кижилери-дир, ол хиреде оларның танцы-самы, ыры-шоору кайгамчык чараш-тыр. Эр хейлер! Силер бүгүдөгө байыр чедириксээш, концертти безин үзе кириптивис, буруудатпайн көрүңер. Силер база кымнар-ла тиилекчи болган ирги дээрзин дыңнаксап, четтикпейн манап ор боор силер.

XVI дугаар улусчу чогаадылга фестивалы кайгамчык бедик көдүрлүүшкүнүг байдалда эртип турарының херечилери болдувус. Россия биле Тываның демнежилгезиниң 100 чылынга, найысылал Кызылывыстың үндезилетинип тургустунганындан бээр 100 чылынга тураскааткан фестиваль ындыг болур-даа ужурулуг. Акы-дуңмалышкы орус-тыва чонунуң эп-найыралы кайы хире күштүг болгаш мөңгө дээрзин фестивалчылар уран күүселделеринге көргүзүп шыдаан. Кожууннарның удуртукчулары чонун эвилелдеп алган боттары сценаже үнүп турары эки үлөгер-дир. Ылаңгыя Сүт-Хөл,

Улуг-Хем кожуунуң удуртукчулары онзалап демделгес мен. Чүү-даа канчаар, чутуң хей-ады бедик-тир. Республиканың Чазааның нээзинден Силер бүгүдөгө байыр!

Улуг-Хем кожуун чылының даргазы Мерген гысович Анай-оол 86 киржикчилер эрлерниң ырын эккеп, боду база тур. Ол дээрже Адалар чилиниң ажылының үре-түдир. Өгүнү эр ээзи өгзүниң, суурунун, кожуун Тываының болгаш чур адын камгалап шыдаар зин олар бадыткады. Ылаңгыя ол хөйүнүң ырын удуртуп турар-дыр? Хер. дирижер! Ынчангаш хер. чонувус Силер чокта хобис» — деп, Шолбан Валерьевич байыр чедиришкени үнелел сөзүн доосту. Фестивальдың эң бичии киржик Чаа-Хөл кожуундан 3 хайдаш Сандакка база ырын-Хемчиктен 75 хайдаш Марта Базыровна Соянга Даргазы байыр чедирип, тир белектерни сөңнээ.

Фестивальдың эң-не сөзү — шаңналдар тыпсы кыны. Ийи 3-кү черлерни э биле Таңды алган. 2-ги кү — Чөөн-Хемчик. Олар хөгжүм аппаратураларының сертификадын алган. Бирги черни Барыын-Хемчик кожуун «УАЗ-452» автомашинаны чыда алган. Кымның-даа манаа чүүлү Шолбан Валерьевич дыңнатты. Бирги черни кожуунга тывыскан чүве, Ынчангаш тиилекчилерниң рээзи Улуг-Хем кожуун бол. Ол кожуунга автомашинаны сертификадын тывыскан.

Арынны Светлана БАЛЧЫР белеткээн.

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редактор
И.М. ДАМБА-ХУУРАК.

Индекс 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторнун дузалакчызы — 2-30-69, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, бухгалтерия — 2-18-10.

КИЛДИСТЕР: Нийтиел-политиктиг килдиз—2-17-91, 2-17-05. Экономика килдиз — 2-40-77. Социал камгалап болгаш хөй-ниити амыдырал килдиз — 2-03-88. Очулга килдиз — 2-03-87. Реклама, чарлал килдиз — 2-03-90, сот.тел.: 8-923-264-22-22. Тел/факс (394-22) 2-30-69.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнер. Хемчээни 4 парлаан ама.

Тираж 8197. Чагыг 68. Номери парлаалгаже дужаганы: график

езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр.сч.т № 30101810500000000735 БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникация адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика талазы биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-те бүртүкээ. Херечилер дугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1).

Солунда парлааттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияга туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа фактылар дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылар.